SULTON ABDULHAMID II NING VAQF VA SHAXSIY MOLIYA SIYOSATI

Jahongir Mehrojiddin o‘g‘li Yursinboyev
Chirchiq davlat pedagogika universiteti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Sulton Abdulhamid II ning moliya va vaqf siyosati haqida so’z yuritilgan. Sultoning naqadar daho va tadbirkor ekanligi haqida ma’lumotlarga ega bo’lish mumkin.

Kalit so’zlar: Sulton, vaqf, takka, masjid, qurush.

ABSTRACT

This article discusses the financial and waqf policy of Sultan Abdulhamid II. It is possible to get information about how intelligent and enterprising the Sultan was.

Keywords: Sultan, waqf, takka, mosque, kurush.

ФОНД СУЛТАНА АБДУЛХАМИДА ВТОРОГО И ЛИЧНАЯ ФИНАНСОВАЯ ПОЛИТИКА

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассказывается о политике финансов и пожертвований султана Абдул-Хамида II. Есть возможность иметь информацию о гении и предприимчивости Султана.

Ключевые слова: султан, вакф, такка, мечеть, деньги.

Kirish. Sulton Abdulhamid II ning hukmronlik davri (1876-1909) iqtisodiy jihatdan tashqi qarz [Duyûn-ı Umûmi] bosimi ostida, siyosiy jihatdan esa mustaqillik harakatlari, tashqarida esa imperialist katta kuchlarning imperatorlik yerlarini mustamlakaga aylantirish tahdidi ostida o'tdi. Sulton Abdulhamid II Davlati Oliyaning(o’zbek manbalarida Usmoniylar imperiyasi) birligini saqlab qolish uchun ichki siyosat, iqtisodiyot va ijtimoiy sohalarda modernizatsiya harakatlarini olib borar ekan, tashqarida imperialist katta kuchlarning manfaatlarini bir-biriga to'qnash kelishiga yo'l qo'yib, "muvozanat siyosati"ni amalga oshirdi. O’lkani birligiga tahdid qiluvchi hech qanday ajralish harakatiga ruxsat bermagan. Uning saltanati I Konstitutsiyaviy tuzumdan ozgina oldin boshlangan,

II Konstitutsiyaviy tuzumdan ozgina keyin “bir harbiy to‘ntarish bilan” tugagan. Davlati Oliya uchun bu jarayonda vaqt qiyin o‘tgan. 1909-yil Konstitutsiyasi padishohlarning

vakolatlarini cheklagani sababli, Sulton Abdulhamid II “so‘nggi padishoh” deb hisoblaydigan tarixchilar mavjud. Shu munosabat bilan Sulton Abdulhamid II va uning davri haqida ham II Konstitutsiyaviy tuzum jarayoni haqida ham 1921-yildan so’ng ko‘plab tadqiqotlar o‘tkazilgan. Bunga qaramay, Sulton Abdulhamid II tomonidan tashkil etilgan vaqflar bo'yicha biror tadqiqot o'tkazilmagan.

Adabiyotlar tahlili. Sulton Abdulhamid II Vaqfi 1888-yil 18-ktyabrda tashkil etilgan. Sulton Abdulhamid II Vaqfi Bosh vazirlik Vaqfilar umumiy boshqarmasi Vaqfiylar ro'yxatlari arxivida K.183 raqami bilan ro'yxatga olingan. Shuningdek, ushbu vaqfiyatning bir nusxasi 574 raqamli Arxiv Kutuk Defteri 105-sahifasining 48. satrida Osmanli harflari bilan ro'yxatga olingan. Sulton Abdulhamid II Vaqfi, ya'ni daromadlari Beşiktaşda, Dolmabahçe saroyining shimoli-g'arbiy burchagida, bugungi Vişnezade mahallasi, Sport ko'chasi va Shair Nedim ko'chasining kesishgan uchburchak hududidagi do'kon va 63 ta ikki qavatli uydan iborat. Sulton Abdulhamid II 13 xil vaqfning yerlariga asoslanib, ushbu do'kon va uylarni qurdirgan; Hamidiya, Orhaniya va Ertug’rul masjidlari hamda Shazeli Dargohining xarajatlari uchun ham vakf tashkil etgan. Ushbu tadqiqotda Sulton Abdulhamid II tomonidan tashkil etilgan vakiflar haqida o’rganilgan.

Evropa matbuotida Sulton Abdulhamid II boyligi haqida ko'p spekulyatsiyalar mavjud bo'lgan. Bunga javoban Sulton Abdulhamid II 1902-yilda quyidagi javobni bergan: “Ular bilmaydigan ba'zi narsalar bor; men deyarli bir shahar, hassa alayim, Yıldız Saroyi a'zolarini, bundan tashqari, xizmatchilarimning uchdan birini boqmoqdaman. Shuningdek, xalifa bo'lishim, ya'ni butun musulmonlarning rahbari bo'lishim sababli, xazinam butun dunyo musulmonlariga tegishlidir. O'zim uchun qancha oz pul sarflayotganimga Alloh guvohdir. Agar men katta boylik to'plagan bo'lsam, bu mening o'rmonlarim va yerlarim sababidir. Xazina vaziri Agos Pasha yaxshi moliyachi. Mulkimni juda yaxshi boshqargan, yilda 500.000 lira daromad keltiradigan holga keltirgan... Boyligim sakkiz million liradan oshib ketgan. Muhim voqealar yuz berishida bu pul bizga juda zarur bo'lishi mumkin”1. Sulton Abdulhamid II bu pullarini va obligatsiyalarini 1-Bolqon urushlari davomida Selonikda Alatini saroyida yashayotganda turk hukumatining vakili bo'lgan pashalarga topshirishga majbur bo'lgan. Bu pullarning muhim bir qismi Sultonning shahzodalik yillarida qilgan qishloq xo'jaligi va savdo daromadlariga asoslangan edi. Ertasi kuni, yonida xizmat qilayotgan Rasim Beyning “Janob, bu pullarni berganingizga qaramay, ko'rsatgan sabr-toqatingizga hayron qoldim”. Sulton Abdulhamid “Rasim Bey! Mol xabistir. Bir qo'ldan keladi, boshqasidan chiqadi. Sizlar mening qo'limda o'sib, tarbiyalangan odamlarsiz. Men esa ko'p narsalarni ko'rgan va o'tkazgan insonman. Ma'lum ta'bir bilan, soqolimi tegirmonda oqartirmadim. Buni menga Alloh

berdi, yana o'sha oldi" javobini bergan. Xo'sh, Sulton Abdulhamid II ko'plab Osmanli padishohlari kabi bu katta boyligini nega vaqfga aylantirmagan? Bu masalaning ikki asosiy sababi bor deb o'ylash mumkin. Birinchisi Osmanli Davlati XIX asrning boshidan boshlab o'zgargan yangi markazlashtirilgan boshqaruv tuzilishi tufayli, ilgari vaqflar orqali amalga oshirilgan ta'lim, madaniyat, sog'liq, ijtimoiy yordam va dini xizmatlar, mustaqil nazoratlar tomonidan, bu nazoratlarga ajratilgan o'z xazinalari orqali olib borila boshlagan, 1826-yilda tashkil etilgan Evkaf Nazorati esa, barcha vakiflarni nazorat qilish va mazbut vaqflarni boshqarish vazifasini o'z zimmasiga olgan. Bu yangi davrda tashkil etilgan fondlarning funksiyalari torayib, ko'proq diniy xizmat sohasiga qaratilgan. Ikkinchisi esa, Tanzimat Farmonidan so'ng Usmonli Davlatida Xususiy mulk va meros huquqi sohasining kengayishi bilan vaqf orqali olgan mulklarini farzandlariga qoldirish uchun tashkil etilgan vaqflar soni kamaydi. Uning davrida har bir sohada bo'lgani kabi, ayniqsa, zamonaviy ta'lim sohasida ham katta islohotlar amalga oshirilgan, ochilgan maktablar Maorif vazirligi tasarrufida bo'lib, Sulton bu sohada poydevor yaratgan.

Yulduz (Hamidiye) masjidi Istanbuldagi Yulduz saroyi qarshisida joylashgan. Masjid Sulton Abdulhamid II tomonidan 1885-yilda (hijriy 1303) qurilgan. Masjid toshdan qurilgan, baland halqali, bir gumbazli va minorali. Uning o'ziga xos uslubi yo'q. Unda hukumdorning salomlashish marosimlarida qabul qilish uchun xonasi mavjud bo'lgan. Shuningdek, masjid hovlisining o'ng tomonida 1890-yilda Sulton Abdulhamid II hukumronligining 15-yilida to'rt tarafli soat minorasi quriladi.

Sulton Abdulhamid II Hamidiye masjidida Imom-xatip vazifasini bajaradigan birinchi imomga oyiga 600 qurush, imomnoib vazifasini bajaruvchi 2-imomga esa 400 qurush to'lanadi; Ser-muazzin va devihon vazifasi uchun "savobli kishiga" oyiga 300 qurush, 2-muazzinga (muazzin-i soni) oyiga 300 qurush, 3-muazzinga (muazzin-i solis) oylik maosh 250 qurush beriladi., 4-muazzinga (muazzin-i saniy) oyiga 300 qurush 5-muazzin (muazzin-i hamis) 250 va "ishonchli va o'ziga to'q odamlar"dan 1-valiy (kayyim-ı evvel) 250; 2 va 3-vasiylar uchun 200; va "Kursiy shayxi bo'lgan va har juma kunlari bo'lgan musulmonlar jamoatiga va'z va nasihat qiluvchi ulamolardan bo'lgan kishi" bu xizmat uchun oyiga 200 qurush oladi; "Ishonchli va ishonchli kishi valiy va qorovul bo'ladi" va har oyda 500 qurush, kiyim-kechak va yog'och uchun har yili 336 qurush beriladi; Bundan tashqari, non va anjomlar narxi sifatida 900 quruch ajratildi. Bundan tashqari, papush sotuvchilarga oyiga 200 qurush; Yog'chiroq ishlab chiqaruvchisi uchun oyiga 100 qurush; Masjid bog'ini obodonlashtiradigan va tartibga soluvchi bog'bonga oyiga 200 qurush; Bir kishi eshikchi qilib tayinlanib, har oyda 100 qurush berilgach, masjidning boshqa harajatlari uchun ham oyiga 1000 qurush ajratilgan. Natijada, Yulduz (Hamidiye) masjidining 16 nafar

masjidi uchun har oyda jami 4500 qurush, yiliga 54000 qurush, masjidning boshqa moddiy xarajatlari oyiga 1000 qurush, yiliga 12000 qurush, non va oziq-ovqat (500 qurush) sifatida ajratilgan. bevvab uchun yiliga bir marta kiyim va yog'och (500 Jami 1000 qurush xarajati qo‘shilganda, jami 67.000 qurush ajratilgan. Shunga ko‘ra, 1890-yillarda (hijriy 1307) Birinchi Imom Hofiz Ali Rizo Afandi, 2-imom Hofiz Mehmed Tevfiq Afandi, Eyyubiy Hofiz Hamdi Afandi, Hofiz Huseyin Afandi, Hofiz Salim Afandi, Hofiz Rejeb Afandi, Shediy, muazzinlar va 6. Anadoluhisori ahlidan muazzin Hofiz Abdulloh afandi bin Husnu afandi xizmat qilardi. Hofiz Abdulloh afandi hijriy 1314 (1896)da tayinlangan.

Orhaniya jomesi (Orhaniye Kışlası Camii) Istanbulning markazida Yildiz Saroyining orqasida 1884-yilda (hijriy 1302) bir qubbali va o’ng tarafida minorali shaklda qurilgan. 1890-yillarda 1. Imom Hofiz Tahsin Afandi, 2. Imom Hofiz Hojazoda Mehmed Afandi; o'z navbatida muazzinlar (shuningdek, vasiylar); Devirxon/ muazzin Hofiz Hidayet Afandi, 2. Muazzin Hofiz Mustafo Afandi, 3. Muazzin Hofiz Ismoil Afandi, 4. Muazzin Hofiz Rajab Afandi va 5. Hofiz Mehmed Latif Afandi ham muazzin sifatida xizmat qiladi. Msjidning umumiy oylik harajati 48036 qurushni tashkil etgan.

Shayx Zafir Takka masjidi kulliya sifatida ham tanilgan. Istanbul Beshiktosh yonbag'rida joylashgan. Sulton Abdulhamid II ning ruxsati bilan Shayx Zafir Afandi tomonidan qilingan. Takkada masjid, turar joy va turba bor. Binoning devorlari toshdan, tomi yog'ochdan va minorasi toshdan yasalgan. Takkaning oylik xarajati 170000 qurushni tashkil etgan.

Yuqoridagi ma’lumotlarning o’zi ham Sulton Abdulhamid II ning naqadar boy va mulki ko’p bo’lganini ko’rsatadi. Ba’zi tanqidchilar tomonidan sultonning boyliklari davlat mulki deb e’tirof etilsa ham sulton buncha boylikni shaxsiy qobilyati va tadbirkorligi ortidan topganligini ma’lumotlar ko’rsatib turibdi. Sulton haqida berilgan juda ko’p ma’lumotlar noxolis va ishonchli emas. Agarda shu ma’lumotlarga ham ishonmaydigan inson bo’lsa unda nega sulton o’zining barcha boyligini Bolqon urushi davrida davlatga topshirdi. Ya’niki sultonni xalq va davlat manfatidan boshqa tashvishi bo’lmagan.

REFERENCES

1. Mehrojiddin o’g’li Y. J. TURKIYA SULTONI ABDULHAMID II VA YAPONIYA IMPERATORI O’RTASIDAGI DIPLOMATIK ALOQALARDA MAORIF VA MADANIYATNING RO’LI //Ta'limning zamonaviy transformatsiyasi. – 2024. – T. 8. – №. 1. – C. 116-127.
2. Esas Defteri, nu: 110, s. 20, Şahsiyet Kaydı; 73-128.
3. Abdulhamid, Sultan, Siyasî Hatıratım, Dergah Yayınları,

İstanbul 1984.
4. Akyıldız, Ali, Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Taşkilatında Reform, Eren, İstanbul 1993.
5. Alkan, Mustafa, Adana Vakıfları: İnsan Vakıf, Şehir, TTK, Ankara 2014. Osmanoğlu, Ayşe, Babam Sulton Abdulhamid, 2. Baskı, Selis Kitapları, İstanbul 2008. Öz, Tahsin, İstanbul Camileri, II, TTK Ankara 1997.
6. Yediyıldız, Bahaeddin, XVIII. Yuzyılda Turkiye'de Vakıf Muessesesi -Bir Sosyal Tarih
7. Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Universiteti, Adabiyot fakulteti, Tarix bo'limi, Ankara/ TURKIYA, alkan@hbv.edu.tr ORCID:0000-0002-6722-8697
8. Mehrojidin og'li Y. J. TARIXIY MATERIALLARDAN INTEGRATIV ASOSDA FOYDALANISH ORQALI OQUVCHILARDA MUSTAQIL FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH //E Conference Zone. – 2022. – C. 97-100.
10. Berdiyarovna J. S., Mehrojiddin o'g'li Y. J. TURKLARNING ISLOMGACHA BO'LGAN DAVRDAGI DINI (QAM-SHOMON) //Yangi O'zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni o'rni va rivojlanish omillari. – 2024. – T. 8. – №. 1. – C. 119-126.
11. Mehrojidin o'g'li Y. J. ARABLARNING O'RTA OSIYODA HUKMRONLIGINI O'RNATILISHI //Conferencea. – 2022. – C. 13-15.
12. Mehrojidin og'li Y. J. TARIXIY MATERIALLARDAN INTEGRATIV ASOSDA FOYDALANISH ORQALI OQUVCHILARDA MUSTAQIL FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH //E Conference Zone. – 2022. – C. 97-100.
13. Mehrojiddin o'g'li Y. J., Anvar o'g'li A. X. YAPON TA'LIM TIZIMI VA TA'LIM ISLOLOTI //Ta'limda raqamli texnologiyalarni tadbiq etishning zamonaviy tendensiyalari va rivojlanish omillari. – 2024. – T. 31. – №. 4. – C. 122-130.
14. Mehrojiddin o'g'li Y. J. TURKIYA SULTONI ABDULHAMID II VA YAPONIYA IMPERATORI O'RTASIDAGI DIPLOMATIK ALOQALARDA MAORIF VA MADANIYATNING RO'LI //Ta'limning zamonaviy transformatsiyasi. – 2024. – T. 8. – №. 1. – C. 116-127.
15. Berdiyarovna J. S., Mehrojiddin o'g'li Y. J. TURKLARNING ISLOMGACHA BO'LGAN DAVRDAGI DINI (QAM-SHOMON) //Yangi O'zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni o'rni va rivojlanish omillari. – 2024. – T. 8. – №. 1. – C. 119-126.
16. Toshtemirova S.A., Yursinboyev J. Integration and didactic equipment of history lessons // Journal of new century innovations. Volume -5. Issue-6. May 2022. WSRjournal.com. P. 218-221.
17. Toshtemirova S.A., Yursinboyev J. Steps for developing historical knowledge skills in primary school students // Барқарорлик ва етакчи тадқиқотлар онлайн илмий журнали. Vol.2 No. 6. 2022.